СОЦІОКУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ГІДНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ТА ПОСТТОТАЛІТАРНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРАТИВУ

Папітченко Лінда Вікторівна¹

¹ Аспірантка факультету психології Кафедра теоретичної та консультативної психології,
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9643-7263>

UDC: 159.923.2:17.026.4

АНОТАЦІЯ

У статті науковий пошук автор зосередив на дослідженні детермінант почуття власної гідності та їхній зв'язок із соціокультурним середовищем на прикладі українського суспільства. Для цього був проведений аналіз культурно-історичного імперського та тоталітарного бекграунду українського минулого.

Дослідження ґрунтується на результатах таких методів: теоретико-аналітичного, структурно-системного, історико-порівняльного.

В статті окреслено вплив штучно-створених культурних режимів на почуття власної гідності.

Розглянуті детермінанти вищого та нижчого порядку формування почуття власної гідності в контексті українських реалій.

Акцентовано увагу на тісному зв'язку свободи людини з проблематикою людської гідності. Наголошено на одній з ключових цінностей на яку здійснює наступ імперія або тоталітарний режим, а саме свободу майже в усіх її проявах: свободу думки, свободу дій, свободу розвитку творчого потенціалу особистості, вільний прояв та розвиток культури поневоленого народу. Прослідковано зв'язок цього явища з теперішніми наслідками в українському соціумі в контексті нівельованої здатності у значної частини суспільства до усвідомлення відповідальності, як ключової сторони свободи, та відходу від очікування простих рішень на складні та багатовимірні виклики, тобто на укріплення навички розглядати складні явища з різноманітних точок зору та необхідності здійснення багаторівневого пошуку рішень.

Автором простежено вплив соціокультурного середовища на процес формування гідності особистості. Визначено перелік соціокультурних чинників: політика, ідеологія, мова, культура в її широку контексті: культура вільного мислення та творчої реалізації, культура конструктивної взаємодії, культура коректного спілкування, культура в її мистецькому аспекті.

Ключові слова: почуття власної гідності, соціокультурні детермінанти, постколоніальне та посттоталітарне суспільство, особистість, цінності.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження.

Гідність є ціннісним орієнтиром в образі світу особистості. Вміння усвідомлювати своє почуття гідності та взаємодіяти з ним є надзвичайно важливим для особистості, оскільки це здійснює вплив на базові сфери людського життя, про що ми писали в своїх попередніх наукових статтях. В межах даної статті ми поста-

вили перед собою наступні питання. Чи здійснює соціокультурне середовище вплив на гідність особистості? Як історично обумовлений український соціокультурний простір впливає на детермінанти власної гідності особистості? Який саме вплив, які послання транслює український соціокультурний простір до гідності особистості українця? Це доволі об'ємні та складні питання. Адже Україна є постколоніальною і посттоталітар-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Linda Papitchenko

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

ною державою зі складною історією, із тривалими періодами заборони власної мови, духовно-релігійної традиції, культурних цінностей; із неможливістю людям проявляти свій талант, здібності в усій красі, адже це могло вартувати життя, і найстрашніше із заборонаю свободи: вільно мислити, проявлятися, керувати своїм життям у відповідності із глибинними гуманістичними цінностями без необхідності мімікрувати до загальноприйнятих, доволі часто викривлених, імперських, а потім і радянських норм та шаблонів. І як наслідок - багато людей виявились відірваними від своїх тисячолітніх культурно-духовних цінностей, від свого коріння, яке є глибинною основою внутрішнього світу особистості. Відбувалось насильницьке заміщення могутньої архетипної матриці української культури на чужорідний, часом спотворений, штучно створений міф про українське, як провінційне, другорядне, містечкове, малоросійське. Наразі ми можемо спостерігати низький рівень уміння у багатьох людей брати відповідальність за своє життя, адже продовжує домінувати радянська ілюзорна парадигма – простих, зрозумілих рішень. Свобода, гуманістичні цінності, демократія не усвідомлюється як високий рівень відповідальності. Психологічно опрацювати складний український історичний наратив доволі непроста задача для українського суспільства.

Перед написанням цієї статті ми припустили, що на почуття власної гідності особистості мають вплив не лише її внутрішні психічні процеси, але й зовнішнє соціокультурне середовище. Саме тому ми вважаємо за потрібне приділити достатньої уваги не лише суто психологічним факторам, а й заглибитись у культурно-історичний процес розвитку українського суспільства.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій.

Науковий інтерес до вивчення проблеми почуття власної гідності та її детермінант виявили ряд українських та зарубіжних вчених. Г. Балл розглядав питання гідності з урахуванням українського історичного контексту в орієнтирах сучасного гуманізму (Балл, 2008). І. Бех вивчав структурну модель виховання почуття гідності в особистості та її зв'язок із повагою особистості зовнішнім оточенням (Бех, 2008). Саннікова О. розглядала пролонгований підхід до дослідження детермінацій цих процесів (Саннікова, 2007). Б. Ломов дос-

ліджував теоретико- методологічне підґрунтя психологічних детермінант (Ломов, 1984). Л. Кадишева розглядала психологічні детермінанти почуття власної гідності (Кадишева, 2011). Т. Коротковських в своєму дослідженні почуття власної гідності розглядала через призму єдності соціальних та особистісних детермінант розвитку людини (Коротковських, 2004). В. Франкл розглядав гідність особистості, як джерело сенсу життя, й значення свободи в екзистенційному сенсі та в буденних проявах життєдіяльності людини (Франкл, 1990). А. Маслоу досліджував аспект почуття власної гідності – в межах потреб особистості, досліджуючи самоактуалізацію особистості, робив акценти на цінностях, справі життя, свободі (Маслоу, 1982; Маслоу, 1997). К. Роджерс розглядав почуття власної гідності через самоприйняття особистості, повагу й любов до себе, здатність робити самостійний вибір (Роджерс, 1990). Сучасний науковець П. Метьюс Бел досліджував парадигму гідності в сфері професійної реалізації особистості, зокрема й на її робочому місці (P. Matthijs Bal, 2017). Доктор філософії Донна Хікс розглядала гідність, як частину конструктивного лідерства та досліджувала, як створити культуру, яка розкриває найкраще в людях (Hicks Donna, 2018).

У психологічній науці існують різнобічні тлумачення поняття «гідності». Здійснивши аналіз теоретичних джерел в наших попередніх наукових статтях (Папітченко, 2020), ми дійшли висновку, що почуття власної гідності – це складне інтегральне особистісне утворення, що ґрунтується на особистісних, професійних і соціальних цінностях особистості. Гідність визначає самосприйняття й світосприйняття особистості, проявляється в них, окреслюючи професійні й соціальні вибори людини в цілому. Гідність як інтегральне утворення ґрунтується на перетині цих трьох аксіологічних сфер. (рис. №1).

Саме ця точка зору й покладена в основу дослідження проблеми соціокультурних детермінант розвитку гідності особистості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.

Зв'язок між гідністю особистості та українським історичним минулим, а саме імперським та комуністичним не достатньо вивчений. На сьогодні не визна-

Рис. 1. Гідність як інтегральне утворення

чено наскільки гідність українця зазнала негативного впливу від свого колоніального й тоталітарного минулого.

Постановка завдання.

Метою нашого наукового пошуку є теоретичний аналіз проблеми впливу соціокультурного середовища на розвиток гідності особистості.

Методологія та методи.

Методологією проведеного дослідження слугували положення культурно-історичного, аксіологічного та особистісного орієнтованого підходів. У дослідженні були використані результати теоретико-аналітичного, структурно-системного, історико-порівняльного методів, що забезпечили можливість відстеження впливу соціокультурних детермінант на розвиток гідності особистості

Виклад основного матеріалу.

Розглядаючи детермінанти почуття власної гідності дослідниця Л. Кадишева виокремлює детермінанти вищого та нижчого порядку. До перших відносяться зовнішні та внутрішні детермінанти. Зовнішні детермінанти зумовлюють зміст, вони з'ясовують закономірні зв'язки між величинами зовнішніх впливів і відчуттями, що їм відповідають. Будучи особистісними, детермінанти наповнюють почуття власної гідності змістом. До зовнішніх детермінант відносять суспільство, соціальні відносини, професійну сферу (Кадишева, 2011).

Внутрішні детермінанти розглядаються як події або феномени, органічно вміщені в досліджувані явища, іманентно властиві їм. У розрізі почуття власної

гідності такими чинниками є індивідуально-типові властивості особистості, спрямованість особистості, а саме: ціннісні, сенсожиттєві орієнтації, локус - суб'єктивного контролю.

Детермінанти нижчого порядку обумовлюють способи прояву почуття власної гідності, спричиняють його форму, тобто відображаються у позі, ході, поведінці, учинках, словах, експресії обличчя, контролі, тощо (Кадишева, 2011).

Розглядаючи детальніше українське соціокультурне середовище, ми зіштовхуємось зі складною дійсністю, а саме Україна – є постколоніальною та посттоталітарною державою. Ми ставимо питання, а який вплив це має на культуру, соціум, само сприйняття себе особистістю в цих реаліях і відповідно на її почуття власної гідності?

На яку важливу цінність здійснюють свій наступ тоталітарні режими та імперія, колонізуючи інші країни? Безумовно, вони в першу чергу утискають свободу майже в усіх її проявах: свободу думки, свободу дій, свободу розвитку творчого потенціалу особистості, вільний прояв та розвиток культури поневоленого народу.

Розпочнемо з розгляду останньої зазначеної соціальної цінності – культури. Статус колоніальної країни, зобов'язував митців вписуватись в імперський канон, що відобразилось на українській літературі. До прикладу, Соломія Павличко зазначала, що український канон (в літературі), яким він слався на кінець 1980-х років, був передовсім колоніальним. Колоніальність полягала в тому, що все в ньому будувалося за певною матрицею, певним зразком, яким служила російська література. Першорядними в побудові українського канону вважалися такі ознаки: схожість на російського автора, наприклад Шевченко – український Пушкін, визнання серед російських авторів, тощо (Павличко, 2009: 634). Дослідниця Анна Біла звертає увагу, що саме завдяки здатності інкорпороватися у всесоюзний канон, підлягаючи йому за аналогією (як свого часу з імперським зразком); при чому «подвійність» ситуації певним чином убезпечувала українського митця від чисток – уже в час «високого сталінізму», хоча й прирікала на культурну вторинність, наприклад, Григорій Тютюнник як «український Шукшин». Дослідниця зазна-

чає, що логіку подвійності порушували митці, спадщину яких вписують і до всесоюзного, і до національного канонів, наприклад, Олександр Довженко, але у всесоюзному їхній доробок виглядає куди органічнішим (Біла, 2010).

На думку сучасного українського вченого Г. Балла, проблема людської гідності тісно пов'язана зі свободою людини. Дослідник зазначає, що брак в більшості людей внутрішньої свободи найгостріше дається взнаки у країнах, що протягом довгих десятиріч терпіли від тоталітарних режимів. В своїй науковій роботі він пише про те, що тоталітарний лад створив гострий дефіцит свободи, а його падіння — ілюзію можливості здобути її шляхом простого зняття зовнішніх обмежень (Балл, 2008; Шрейдер, 1994). Значною проблемою в питанні свободи для українського народу є те, як зазначає Г. Балл, що далеко не весь обсяг раптово здобутої зовнішньої свободи «людина в змозі особистісно освоїти» (Балл, 2008; Ксенофонов, 1991) — надто людина, яка призвичаїлася до «привабливої і переконливої простоти тоталітарного мислення» (Балл, 2008; Мамардашвілі, 1991).

Колоніальний та тоталітарний дискурс загання мислення пригніченого народу в жорсткі та чітко окреслені межі, вихід за які становить небезпеку життю людини. В такому середовищі особистість поступово починає втрачати зв'язок, вірніше її змушують «забути», «викорінити» в собі столітній зв'язок зі своїм культурним корінням, таким чином позбавляючи людину значної частини своєї ідентичності. У результаті українська національна ідентичність, яка формувалась століттями, заміщується штучно нав'язаним колоніально-тоталітарним міфом, який насильницьки вживлюють в свідомість людини, накладаючи цей міф на архаїчну культурно-історичну, пам'ять особистості.

Психіатр Франц Фанон доводить, що перший крок у пошуку свого логосу й ідентичності для «колонізованого» народу полягає в тому, щоб повернути собі власне минуле (Баррі, 2008: 229).

Та повернути своє минуле Українській державі та українському народові доволі нелегко, адже російська колонізація відрізняється від західного типу колонізації та в своїй пропаганді заперечує сам факт колонізації.

Дослідниця Ева Томпсон звертає увагу на те, що Росія здебільшого не сприймалася як колоніальна держава через низку чинників. Перший із них — це розташування російських колоній. Науковиця зазначає, що у постколоніальній теорії та критиці зазвичай вважається, що колонії розташовані далеко від метрополії і що їх завоювання вимагає заморських походів, а у випадку ж Росії колонії межували з етнічно російськими землями. Ускладнило існуючу проблематику — насильницьке перетворення Російської імперії в Радянський Союз, що ще більше замаскувало колоніальну природу держави, в якій домінували росіяни. Ева Томпсон звертає увагу, що територія цієї держави збільшувалася за рахунок війн, анексій і дипломатичних маневрів, які не дуже відрізнялися від заморських авантур західноєвропейських держав. Проте через близькість російських колоній до етнічних російських земель лінія кордону між ними спотворила та затемнила в пам'яті росіян та іноземців справжню природу відносин між метрополією та периферією (Томпсон, 2008).

Франц Фанон звертає увагу — якщо перший крок до постколоніальної перспективи — це повернення власного минулого, то другий — руйнування колоніальної ідеології, яка доклала зусиль до викривлення цього минулого (Баррі, 2008).

Проте в українських реаліях це є також доволі непростю задачею, адже ми маємо справу не лише з руйнуванням колоніальної ідеології, а й тоталітарної водночас, що значно ускладнює цей процес. Як зазначає український дослідник Г. Балл, справа ж бо не тільки у змісті ідеології, а й у способі прилучення до неї. Адже за тоталітарних режимів — це є суто монологічний спосіб, тобто пропагуються чітко окреслені нормативні ідеї, критичний аналіз яких, так само як і право реципієнтів на власну думку щодо них, не допускається. Такий підхід суперечить гуманістичним принципам і цілям становлення творчої, вільної особистості (Балл, 2008: 32). «Освіта може бути, як частиною проблеми, так і частиною її вирішення» (Riswanda Setiadi, Sunaryo Kartadinata, Ilfiandra, Ayami Nakaya, 2017). Наразі велика кількість людей виховувались та зростали в умовах за яких вони не змогли розкритися як вільні та творчі особистості, і не змогли сформувати достатньо конструктивне розуміння, що означає бути та усвідомлювати

ти себе такою особистістю, як це відчувати власну гідність в таких умовах та взаємодіяти з соціумом через призму гідної, творчої та вільної особистості.

Наразі опанування внутрішньою та зовнішньою свободою відбувається у непростий, часом болісний, а подекуди і деструктивний спосіб, і ще складніше процес з оволодіння другою стороною свободи – відповідальністю. В. Франкл зазначав, що свобода – це тільки-но частина справи і половина правди. Адже бути вільним – це лише один аспект цілісного феномену, інший аспект якого – бути відповідальним. Вчений наголошував, що свобода може виродитися в просте свавілля, якщо вона не проживається з точки зору відповідальності (Франкл, 1990). Оволодіти свободою внутрішньою та зовнішньою й відповідальністю водночас – це важливий та складний психологічний урок для українського суспільства з огляду на його історичне минуле. Адже «в найглибшому сенсі насилля обмежує свободу» (Robustelli, 2005), а при звичання до «привабливої переконливості простоти тоталітарного мислення» (Балл, 2008; Мамардашвілі, 1991) атрофує здатність до пошуку складних рішень та взяття відповідальності.

Дослідниця Ева Томпсон зазначає – розвиток національної ідентичності потребує певної соціокультурної свободи. Тому представники захисного націоналізму витрачають свої ресурси на опір панівній імперській владі, від чого страждають інші види діяльності (Томпсон, 2008: 33).

До прикладу, дослідження сучасними науковцями розвитку української літератури в історичному розрізі стверджують, що важко заперечити соціокультурну зумовленість хронологічного відставання української літератури від більшості західноєвропейських. Деякі дослідники воліють говорити про принципову дискразію «циклів української культури порівняно із загальноєвропейською перспективою», інші – про хронологічне запізнення як константу художнього мислення» (Біла, 2010).

Імперські та радянські обмеження свободи розвитку українського суспільства загалом та українських митців зокрема призвели до зазначеного становища. Обмеження розвитку та своєчасного вираження тонких сфер глибинних сенсів – актуального мистецтва, відлу-

чило цілі покоління від взаємодії з універсальною, живою, трансцендентною мовою своєї епохи, що позбавило можливості відбутися важливим та глибинним трансформаціям в духовному світі людини, які на підсвідомому рівні має запускати дотичність до актуального якісного, вільного мистецького простору. Камілла Пагані в своїй науковій статті, цитуючи Ж. Херш, зазначає, що мистецтво «живить нашу свободу» (Pagani, 2016; Hersch, 2009). Науковиця розглядає поняття «свободи» здебільшого як можливості для глибокого усвідомлення та влучного вираження всіх афективних та когнітивних потенцій особистості. Камілла Пагані вважає, що мистецтво може допомогти окремій людині, групам і суспільству в цілому досягнути більш тонких та більш глибоких знань про себе та реальність в цілому (Pagani, 2016).

Відродження української культури й вільної творчої особистості продовжує ускладнюватись й тим, що ті, хто мають здійснювати просвітницьку діяльність в цій сфері, або бути прикладом вільної і водночас відповідальної особистості, яка транслює на свідомому та підсвідомому рівнях гуманістично-культурні цінності з високим відчуттям власної гідності не відповідають цим критеріям. З цього приводу Г. Балл зазначає, що у посттоталітарних країнах особи, причетні до ідеологічної роботи: державні посадові особи, педагоги тощо, призвичаїлися до певних її стереотипів, які витримані у монологічному стилі й відійти від яких набагато важче, ніж докорінно змінити зміст пропагованих ідей (Балл, 2008). Безумовно це має негативний вплив на розвиток внутрішньої свободи особистості, а відповідно й зміцнення почуття власної гідності.

Соціокультурне середовище здійснює суттєвий вплив на життєдіяльність особистості. Л. Кулакова зазначає, що усвідомлення того, хто ми є, відчуття власної гідності відбувається через взаємозв'язок з іншими, через стосунки з оточуючими в межах певних етнічних груп, культур (Кулакова, 2014). На почуття власної гідності значний вплив здійснює відповідність зовнішнім очікуванням, вектор сприйняття особистості іншими. Дослідниця А. Гафіатуліна вказує на те, що найбільш «слабким» місцем у структурі самоставлення українців є орієнтація на сприйняття своєї нації ззовні: значна кількість українців вважає, що інші національні

спільноти не можуть оцінити їх власну високо позитивно (Гафіатуліна, 2017).

Маємо констатувати, що зовнішнє сприйняття України не є високо позитивним. До прикладу дослідник Йонатан Голслах в своїй праці так описує сприйняття України в європейському суспільстві: від Балкан ми повертаємо до Чорного моря і прибуваємо на пісні землі Східної Європи. Східна Європа, окрім Карпатських гір на заході, – це одна широка рівнина полів і лісів, церков із банями, як макові головки, тьмяних хуторів, спустошених заводів та їхніх голих іржавих і похмурих околиць. Саме на цій тихій безмежності вкрай виразно проступає марнування народу, таланту і амбіцій (Голслах, 2016: 199). Науковець доволі тонко описує той похмуро-депресивний стан, який блукає українським суспільством. Реалізація таланту і амбіцій – є надзвичайно важливим фактором для укріплення почуття власної гідності, проте багато українців не мають достатньо можливостей для цього в Україні.

Описуючи далі сприйняття України Йонатан Голслах зазначає, що давно існувала спокуса недобачати цей регіон під час креслення карти європейського довкілля. Здебільшого це через те, що європейський вплив тут незначний (Голслах, 2016).

Протягом всієї історії України ми можемо відслідкувати значну кількість спроб українського суспільства долучитися до європейської спільноти проте кожного разу «спокуса недобачати цей (Україну) регіон» (Голслах, 2016), на жаль, брала гору. Кожній особистості важливо отримувати прийняття від значущих людей або спільноти до якої вона хоче бути дотичною, відсутність достатнього рівня прийняття сприяє зниженню мотивації, самооцінки, а відповідно й почуття власної гідності.

У подальшому викладі думок щодо сприйняття України Йонатан Голслах в своєму дослідженні описує, що початок української революції 2014 року, загарбання Росією Криму, інтервенція Москви на сході України і збитий Москвою літак рейсу МН-17 болісно підтвердили, що цей регіон має для нас (європейців) значення. Він зазначає, що цей регіон, може, й не становить неминучої загрози, але кепське врядування перетворює його в головну транзитну зону для контрабанди; слабкі ліберальні тенденції перебувають під постійною

загрозою з боку російського авторитаризму – все це веде до головного питання: поки стратегічні наміри Росії непевні, незалежність цього регіону вкрай важлива для країн Центральної Європи (Голслах, 2008).

Ми бачимо, що наша держава розглядається в контексті революції гідності, військової агресії Росії щодо України, недостатньо професійного внутрішнього управління країною, хиткої демократії. Ключовою загрозою зазначається російський авторитаризм, який становить величезну небезпеку Україні, а через нашу країну й Євро Союзу. З цього приводу вважаємо за доцільне акцентувати увагу на двох аспектах. Перший – значний негативний вплив російського авторитаризму на поточні процеси в Україні, а саме на розвиток здорового гуманістично-демократичного ладу, відповідно на розвиток та укріплення свободи (внутрішньої та зовнішньої) й відповідальності особистості, й на зміцнення почуття власної гідності. Другий аспект – Україна розглядається здебільшого з позиції проблемності. Безумовно, зазначені труднощі Йонатаном Голслахом є значними в Україні, проте це лише одна із аспектів нашої держави. Величезний, унікальний культурно-історичний пласт України, її потенціал у можливості відбутися, як світоч в сповіданні й реалізації гуманістично-ціннісних орієнтирів, та бути в цьому провідною європейською державою є недооціненим світовою спільнотою. Відповідно зовнішнє сприйняття України не є достатньо позитивним та цілісним. Зазначені зовнішньо-соціальні детермінанти здійснюють свій вплив на внутрішньоособистісні детермінанти складного інтегрального утворення – почуття власної гідності: ускладнюють процес його зміцнення.

Висновки

Ми прослідкували, що відповідність цінностям оточуючої культури здійснює суттєвий вплив на гідність особистості.

Аналізуючи соціокультурні детермінанти гідності особистості загалом та в українському контексті зокрема ми вважаємо наступне. Зовнішні детермінанти – це постколоніальне та посттоталітарне українське суспільство, яке поволі рухається до реалізації демократичної та гуманістичної парадигми. Долаючи всі складнощі, які характерні на цьому етапі – повернення власної історії, культурної традиції, мови, тощо. Відповідно

таке становище суспільства здійснює свій значний вплив на соціальні відносини.

Внутрішні детермінанти перебувають у стані трансформацій, адже смисложиттєві орієнтації, цінності, які тривалий проміжок часу насаджувались кожному українцю у вигляді комуністичної пропаганди, незважаючи на здобуття незалежності в 1991 році, й досі подекуди мають міцне коріння в свідомості українців. Один із значних викликів для українців – це усвідомлення та оволодіння свободою й відповідальністю, як двох нерозривно пов'язаних ціннісних понять, в новій реальності – без тоталітарного або колоніального режиму, а в умовах розвитку та становлення гуманістичних і демократичних процесів у власній незалежній державі. Важливо зазначити, що саме активне громадянське суспільства демонструє значні успіхи в оволодінні свободою та відповідальністю одночасно.

Детермінанти нижчого порядку: хода, поведінка, слова, експресія також перебувають на стадії змін. Після обов'язкової комуністичної сірості, яка мала своє відображення й в ході, й в словах та поведінці. Наразі українці поступово опановують внутрішню та зовнішню свободу, яку ще не встигли достатньо освоїти та реалізовувати. Тому певна частина суспільства все ще не змогла вийти із цієї в'язниці сірості – на їхніх обличчях все так само рідко буває посмішка, коли вони йдуть вулицями, їхні плечі та очі здебільшого опущені, інша частина – відчуває лише всездозволеність, що часом проявляється у вигляді нахабства, безкультур'я та масштабної корупції, певна частина йде прямою дорогою з почуттям власної гідності.

Соціокультурні чинники стали визначними у відхиленні в траєкторії розвитку гідності особистості українця. До соціокультурних чинників ми зараховуємо: політику, ідеологію, мову, культуру в її широкому контексті: культуру вільного мислення та творчої реалізації, культуру конструктивної взаємодії, культуру коректного спілкування, культуру в її мистецькому аспекті.

Укріплення почуття власної гідності – це не лише справа особистості, адже індивідуальної роботи не достатньо, оскільки на гідність особистості здійснює вплив соціокультурне середовище в якому виховується та перебуває людина. Тому для укріплення цього важ-

ливого інтегрального особистісного утворення важлива масштабна психо-профілактична та культурно-історична програми, які б трансливали в суспільство ті важливі гуманістично-ціннісні та культурно-відроджувальні сили, які б укріплювали почуття власної гідності соціуму загалом, а відповідно й кожної особистості зокрема. Враховуючи, що історія України була викривлена, а подекуди й вкрадена колонізатором, образ України в світі є іноді незрозумілим, часом негативним, проте в деяких аспектах обнадійливо-захоплюючим. Це питання потребує ґрунтовної та нагальної професійної програми щодо представлення в усій правдивій могутності української культурної традиції та історії, філософсько-психологічної парадигми українців, що є свободо-орієнтованою. Не достатньо позитивна ситуація з оцінкою та розумінням України закордоном здійснює негативний вплив на почуття гідності українців на свідомому чи підсвідомому рівні. Оскільки для зміцнення почуття власної гідності має вагоме значення зовнішнє прийняття особистості, спільноти, нації у відповідності до її прагнення бути приналежною до певної соціокультурної спільноти, у випадку України – це прагнення приналежності до європейської демократично-гуманістичної традиції.

Розглядаючи соціокультурні детермінанти, ми прослідкували, що для зміцнення почуття власної гідності необхідна не лише психо-просвітницька програма дій, а й культурно-історична просвітницька програма. Відповідно потрібен комплекс дій, як індивідуальна робота так і групові заходи, як психологічного так і культурно-історичного напрямку для укріплення почуття власної гідності.

В результаті теоретичного аналізу ми утвердились в переконанні впливу соціокультурних детермінант на розвиток гідності особистості. Втім міра цього впливу ще недостатньо викристалізувалась, що буде реалізовано в наших подальших дослідженнях.

Перспективи подальшого дослідження ми бачимо у визначенні факторної ваги національної ідентичності у формуванні почуття власної гідності особистості.

References :

- Ball, H.O. (2008). Oriientyry suchasnoho humanizmu (v suspilnii, osvitchii, psykholohichnii sferakh) [Landmarks of modern humanism in public, educational, psychological spheres]. Zhytomyr, Ukraine: Volyn.[in Ukrainian].
- Barry, P. (2008). Vstup do teorii: literaturoznavstvo ta kulturolohiia [Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory]. Kyiv, Ukraine: Smoloskyp. [in Ukrainian].
- Bekh, I. D. (2008). Pochuttia hidnosti u dukhovnomu rozvytku osobystosti [Personal dignity in the spiritual development of the individual]. Kyiv. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/20055001.pdf>. [in Ukrainian].
- Bila, A. (2010). Kanon ta alternatyva: dosvid literatury XX st. Istorii literatury : Zbirnyk statei [Canon and alternative literary experience of 20th century. Literary history: Digest of articles]. Kyiv, Ukraine: Smoloskyp; Lviv, Ukraine: Litopys. [in Ukrainian].
- Hafiatulina, A.V. (2017). Psykholohichni osoblyvosti formuvannya natsionalnoi samosvidomosti studentskoi molodi Ukrainy [Psychological peculiarities of formation of national self-consciousness of Ukrainian students]: dys. ... kand..psykhol.nauk:19.00.07. [dissertation PhD].Kyiv, Ukraine.[in Ukrainian].
- Holslag, J. (2016). Yak Yevropa mozhe buty poperedu v aziiskomu storichchi [The power of paradise how Europe can lead the Asian century].Kyiv, Ukraine: Tempora. [in Ukrainian].
- Kadysheva, L. B. (2011). Psykholohichni determinanty pochuttia vlasnoi hidnosti [Psychological determinants of personal dignity]. dys. ...kand..psykhol.nauk:19.00.01. [dissertation PhD]. Odesa, Ukraine. [in Ukrainian].
- Korotkovskiykh, T. V. (2004). Formyrovanye osnov chuvstva sobstvennoho dostoinstva u starsheho doskolnyka v samoprotsessakh [The formation of the basis of personal dignity in an older preschooler]. dys. ...kand. psykhol. Nauk [dissertation PhD]. Kazan. [in Russian].
- Ksenofontov, V. I. (1991). Dukhovnost kak ekzistentsialnaya problema [Spirituality as an existential problem]. Filos. nauki. – № 12. [in Russian].
- Kulakova, L. M. (2014). Pochuttia vlasnoi hidnosti yak konstrukt samosvidomosti osobystosti [Self-respect as a construct of personality self-awareness]. Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohnienka, Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy «Problemy suchasnoi psykholohii» - Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine «Problems of Modern Psychology», 26, 326-339 [in Ukrainian].
- Lomov, B. F. (1984). Metodologicheskiye i teoreticheskiye problemy psikhologii [Methodological and theoretical problems of psychology]. Moscow: Nauka. [in Russian].
- Maslou, A. (1997). Dalniye predely chelovecheskoy psikhiki [The farther reaches of human nature]. Spb.: Evraziya. [in Russian].
- Maslou, A. (1982). Samoaktualizatsiya / Psikhologiya lichnosti: Tezisy [Self-actualization/ Psychology of personality: Theses].Moscow: MGU. [in Russian].
- Mamardashvili, M. K. (1991). Dumka prynevolivuvana: Rozмова z Anni Epelboin [Enslaved thought: conversation with Anni Epelboin]. Filos. i sotsiol. dumka. – № 11. [in Ukrainian].
- Pavlychko, S. (2009). Teoriia literatury [Theory of literature]. Kyiv, Ukraine: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». [in Ukrainian].
- Papitchenko, L. (2020). Filosofsko-psykholohichni aspekty zarodzhennia fenomenu hidnosti osobystosti vid antychnosti do epokhy Viddrodzhennia [The philosophical and psychological aspects of the personal dignity phenomenon, from Antiquity to the Renaissance].Scientific journal "Habitus", Vol. 15. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/15-2020/32.pdf>
- Papitchenko, L. (2020). Hidnist yak smyslozhytteva tsinnist suchasnoi osobystosti [Dignity as the life-meaning value of a modern personality]. Scientific journal "Problems of modern psychology", Issue 1(17).
- Rodzher, K. (1990). Neskolko vazhnykh otkrytiy [Several important discoveries].Vestnik Mosk. un-t. Ser. 14. – Psikhologiya № 2. [in Russian].
- Sannikova, O. P. (2007) Prolongirovannyi podkhod k issledovaniyu determinatsionnykh protsessov [Prolonged approach to the study of determination processes]. Nauka i osvita.- Pivdennoho naukovoho Tsentru APN Ukrainy. Odesa, Ukraine. № 8-9. [in Russian].
- Thompson, E. M. (2008). Trubadury imperii: Rosiiska literatura i kolonializm [Imperial knowledge: Russian literature and colonialism].Kyiv, Ukraine: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». [in Ukrainian].
- Frankl, V. (1990). Chelovek v poiskakh smysla [A human being in search of meaning]. Moscow: Progress. [in Russian].
- Shreyder, Yu. (1994). Tsennosti kotoryye my vybirayem [The values we choose].Novyy mir. – № 8. [in Russian].
- P. Matthijs Bal. (2017). Dignity in the Workplace. New Theoretical Perspectives. URL: http://matthijsbal.com/articles/Bal_2017_Dignity_FullBook.pdf [in English].
- Hersch J.(2009) Tempo e Musica Con un saluto di Czesław Miłosz. Milano: Baldini Castoldi Dalai. [Original work published 1990].
- Hicks D. (2018). Leading with dignity: How to Create a Culture That Brings Out the Best in People. Yale University Press. [in English].
- Pagani, C. (2016). The role of art in society with particular reference to the problem of violence. The open psychological journal, Vol-

ume 9. [in English]. DOI: 10.2174/1874350101609010160.
URL: <https://benthamopen.com/FULLTEXT/TOPSYJ-9-160>

Riswanda Setiadi, Sunaryo Kartadinata, Ilfiandra, Ayami Nakaya (2017). A peace pedagogy model for the development of peace culture in an education setting. The open psychological journal. Volume 10. [in English]. DOI: 10.2174/1874350101710010182. URL: <https://benthamopen.com/FULLTEXT/TOPSYJ-10-182>

Robustelli, F. (2005). Rationality as an alternative to violence. Milan: Prometeo.

Linda Papitchenko

Postgraduate student of the Faculty of Psychology, Department of Theoretical and Counselling Psychology, M. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv (Ukraine)

SOCIAL-CULTURAL DETERMINANTS OF PERSONAL DIGNITY DEVELOPMENT THROUGH THE PRISM OF THE POST-COLONIAL AND POST-TOTALITARIAN UKRAINIAN NARRATIVE

ABSTRACT

The author focused her research on dignity determinants and their links with the social-cultural environment on the example of Ukrainian society. For this purpose, an analysis of the cultural and historical imperial and totalitarian background of the Ukrainian past has been conducted.

The research used the following methods: theoretical-analytical, structural-systemic, historical-comparative.

The author has specified and outlined that dignity is an integral formation, based on the intersection of three axiological spheres: personal, professional and social values.

The article outlines the impact of artificially created cultural regimes on people's dignity and the determinants of the higher and lower order of formed dignity in the context of Ukrainian realities. The former include external factors – postcolonial and post-totalitarian Ukrainian society – and internal factors – life-purpose orientation, values, and spirituality. Determinants of the lower order are represented by the behavioural, verbal and emotional spheres of a personality.

A particular focus has been placed on the close connection between human freedom and the issue of human dignity. Emphasis has been given to one of the key values attacked by the empire or totalitarian regime, namely freedom in almost all its manifestations: an individual's free-

dom of thought, freedom of action, freedom of creative development, free expression and development of the culture of the enslaved people. The current consequences for this phenomenon in the Ukrainian society are: lowered ability of many people to accept responsibility as a key concept of freedom and to avoid simple answers to complex and multidimensional challenges, that is, non-desire to consider complex phenomena from different points of view and to search for multilevel solutions.

The author has examined the influence of the socio-cultural environment on an individual's dignity development. The list of the following socio-cultural factors is presented: social factors, as politics in its various aspects, ideology, social environment, interpersonal interactions; cultural factors, a language, mentality, spiritual and emotional experiences, broadly defined: the culture of free thinking and creative realization, the culture of meaningful cooperation, civility, culture in its artistic aspect, and so on.

Key words: dignity, social-cultural determinants, post-colonial and post-totalitarian society, personality, values.

Папиченко Линда Викторовна

Аспирантка факультета психологии Кафедра теоретической и консультативной психологии, Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, г. Киев (Украина)

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ДОСТОЙНОСТІ ЛІЧНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО І ПОСТТОТАЛИТАРНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРРАТИВА

АННОТАЦІЯ

В статті научний пошук автор сконцентрував на дослідженні детермінант почуття власної гідності і їх зв'язи з соціокультурним простором на прикладі українського суспільства. Для цього був проведений аналіз культурно-історичного імперського і тоталітарного бекграунду українського минулого.

Дослідження базується на результатах таких методів: теоретико-аналітичного, структурно-системного, порівняльно-історичного.

Вказано і схематично представлено, що достоїнство – це інтегральне утворення, яке базується на перетині трьох аксіологічних сфер: особистісних, професійних і соціальних цінностей.

В статье очерчено влияние искусственно-созданных культурных режимов на чувство собственного достоинства.

Рассмотрены детерминанты высшего и низшего порядка формирования чувства собственного достоинства в контексте украинских реалий. К первым относятся внешние факторы – постколониальное и посттоталитарное украинское общество и внутренние факторы – смысловые ориентации, ценности, духовность. Детерминанты низшего порядка представлены поведенческими, языковыми и эмоциональными сферами личности.

Акцентируется внимание на тесной связи свободы человека с проблематикой человеческого достоинства. Сделано ударение на одной из ключевых ценностей, на которую осуществляет наступление империя или тоталитарный режим, а именно свободу почти во всех ее проявлениях: свободу мысли, свободу действий, свободу развития творческого потенциала личности, свободу проявления и развития культуры угнетенного народа. Прослежена связь этого явления с теперешними последствиями в украинском социуме, в контексте нивелированной способности у значительной части населения к осознанию ответственности, как ключевой стороны свободы, и отхода от ожидаемых простых решений на сложные и многомерные вызовы, то есть, на укрепление навыка рассматривать сложные явления разносторонне и осуществления многоуровневого поиска решений.

Автором прослежено влияние социокультурного пространства на процесс формирования достоинства личности. Обозначен перечень социокультурных детерминант: социальные – это политика в ее разнообразных аспектах, идеология, социальное окружение, межличностные взаимодействия; культурные – это язык, ментальность, духовно-эмоциональные переживания в их широком контексте: культура свободного мышления и творческой реализации, культура конструктивного взаимодействия, культура корректного общения, культура в аспекте искусства и прочее.

Ключевые слова: чувство собственного достоинства, социокультурные детерминанты, постколониальное и посттоталитарное общество, личность, ценности.

How to cite (як цитувати):

Papitchenko, L. (2020). *SOCIAL-CULTURAL DETERMINANTS OF PERSONAL DIGNITY DEVELOPMENT THROUGH THE PRISM OF THE POST-COLONIAL AND POST-TOTALITARIAN UKRAINIAN NARRATIVE*. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 6 (12), 38-47. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.12.4> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 25.11.2020

Дата рекомендації до друку: 22.12.2020

Дата оприлюднення: 30.12.2020